

3. Дяговец, И. И. Типология русских придаточных предложений нетипичного построения: синтаксические единицы с отклоняющейся структурой / И. И. Дяговец. – М. : Донецк, 2006. – 30 с.
4. Стаменов, М. Граматиката на конструкции като алтернатива за описание на отношенията между синтаксис и семантика в граматиката и в лексикона : в 3 ч. / М. Стаменов // Бълг. ез. – 2006. – № 4. – С. 81–93.
5. Functional discourse grammar – multifunctional problems and constructional solutions // Linguistics. – 2008. – Vol. 46, Iss. 4. – P. 831–859.
6. Симић, Р. Српска синтакса : у 4 књ. / Р Симић. – Београд, 2002. – 4 књ.
7. Daneš, F. Syntaktické struktury. Kultura a struktura českého jazyka / F. Daneš. – Praha, 2009. – S. 251–352.
8. Grzegorzczkova, R. Wykłady z polskiej składni. / R. Grzegorzczkova. – Warszawa : Wydaw. Nauk, 2002. – 159 s.
9. Kittil, S. A typology of tritransitives: alignment types and motivations / S. Kittil // Linguistics. – 2007. – Vol. 45, Iss. 3. – P. 453–508.

Ю. В. Чарнякевіч (Беларусь)

АДМЕТНЫЯ КАНСАНАНТНЫЯ З’ЯВЫ Ў ГАВОРКАХ БЕЛАРУСІ

Нягледзячы на значныя дасягненні айчынных дыялектолагаў, многія рэгіянальныя кансанантныя з’явы ў гаворках Беларусі не атрымалі пакуль што значнай навуковай увагі. Гэта абумоўлена ў першую чаргу тым, што спецыфічныя, рэдкія і нетыповыя з’явы ў галіне кансанантызму, якія прысутнічаюць у дыялектнай мове Беларусі, не з’яўляюцца вызначальнымі для характарыстыкі дыялектаў, груп гаворак ці дыялектных зон. Разам з тым, падобныя рэдкія кансанантныя з’явы (іх, паводле М. А. Даніловіча, можна называць рэгіянальнымі [1, с. 13]), вымагаюць неадкладнай фіксацыі, вывучэння і аналізу, таму што інтэнсіўна выціскаюцца з маўленчага ўжытку нават у жыхароў сталага веку, не кажучы ўжо пра маладых насельнікаў той ці іншай вёскі.

Напрыклад, як вынікае з агульнарэспубліканскіх і рэгіянальных лінгвагеаграфічных даследаванняў, у некаторых гаворках Беларусі з оканнем у 3 асобе множнага ліку дзеясловаў першага і другога спражэнняў цяперашняга і будучага простага часу этымалагічны [т] на канцы слоў не памяткаецца і вымаўляецца цвёрда: *с’эдз’ат*, *рóbл’ат*, *кóрмл’ат* (*рóbйат*, *кóрмйат*), *жывум*, *дадум*, *кóл’ум*, *кájум* і пад. Такая ж з’ява зафіксавана і падчас збору дыялектнага матэрыялу ў асобных гаворках з аканнем, зазвычай паралельна з мяккім [ц], прычым не толькі падчас агульнарэспубліканскіх, але і рэгіянальных лінгвагеаграфічных даследаванняў: *с’адз’ат*, *рób’ат*, *кóрм’ат* (*рóbйат*, *кóрмйат*, *рób’ат*, *кóрм’ат*), *жывум*, *дадум*, *кóл’ум*, *кájум* і *с’адз’ац’*, *рób’ац’*, *кóрмл’ац’* (*рóbйац’*, *кóрмйац’*,

р**об'ац'**, к**орм'ац'**), ж**ыву́ц'**, да**ду́ц'**, ко**л'уц'**, ка**жуц'** і пад. [2, карта 156; 3, с. 629–635; 4, карта 84, с. 114].

Разам з тым, як адзначаюць даследчыкі, у вёсках Парэчча, Новая Руда, Старая Руда, Глушнева і іншых сельскіх паселішчах Парэцкага сельсавета Гродзенскага раёна Гродзенскай вобласці падобныя дзеясловы ўжываюцца з цвёрдым [ц]: ка**жуц**, ро**б'ац**, зна**йуц**, раск'**іда́йуц**, зл'**эп'ац**, раскап'**а́йуц**, ж**нуц**, сту**кайуц**. Радзей ацвярдзенне [ц] у гаворцы жыхароў названых паселішчаў назіраецца і ў формах дзеясловаў адзіночнага ліку, а таксама ў формах інфінітыва: л'**ажы́ц**, б'**ажы́ц**, сп'**і́ц**; л'**ажы́ц**, раб'**і́ц** і іншыя [1, с. 13].

Падобная з'ява даволі рэдкая і архаічная ў беларускай дыялектнай мове. Так, паводле «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы», ацвярдзенне [ц] у падобных формах зафіксавана таксама яшчэ і ў вёсках Шылавічы Слонімскага раёна Гродзенскай вобласці, Люсіна Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці, Снедзін Петрыкаўскага і Запясочча Жыткавіцкага раёнаў Гомельскай вобласці [1, с. 13–14; 2, карта 156; 3, с. 629–635].

Гэтыя даныя пацвярджаюцца і рэгіянальнымі лінгвагеаграфічнымі даследаваннямі, праведзенымі ўжо ў XXI стагоддзі [4, карта 84, с. 114]. Так, паводле запісаў, зробленых пры збіранні матэрыялаў для «Атласа гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны», у гаворцы жыхароў в. Шылавічы Слонімскага раёна Гродзенскай вобласці сапраўды дасюль мае месца ўжыванне ў гэтых формах цвёрдага [ц]: с'**адз'а́ц**, ро**б'ац**, ко**рмл'а́ц**, ж**ыву́ц**, да**ду́ц**, ко**л'уц**, ка**жуц** і пад. [4, карта 84, с. 114].

Прывядзём прыклад, запісаны ў гэтай вёсцы.

Ц'ашкайэ́ ба́ло жы́ц'о́, з'амл'і́ нам н'і дава́л'і, карава́э́ дз'аржа́л'і і ўс'о́. А ц'іп'э́р йак жы́у́ц? Жы́у́ц до́бро, хл'эп' і́з ў магазі́н'і, ус'о́ і́з, а ран'эй н'і так жыл'і́ (в. Шылавічы Слонімскага раёна Гродзенскай вобласці, запісана ў 2008 годзе ад Ганны Іванаўны Шухно (Бандаровіч), 1936 г. н.).

Фактычна падобная моўная з'ява назіраецца толькі ў жыхароў старэйшага пакалення. Напрыклад, уласныя дыялекталагічныя запісы, зробленыя ўжо пасля выдання «Атласа гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны» ў вёсцы Люсіна Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці, таксама пацвярджаюць наяўнасць у гэтых формах цвёрдага [ц].

Прывядзём прыклады, запісаныя ў названай вёсцы.

Та́йа ба́ба вс'э́ по́мн'і́ц, йана́ по́мн'і́ц, вы был'і́ ў йайэ́? Н'э́ был'і́? О, йана́ вс'э́ по́мн'і́ц, йана́ дз'э́ва́но́ста пэ́ршы гдо́д, а Бог даў па́мэці́ до́брэ. До́бра па́мэць. Мні́ німа́ па́мэці́, вот што нал'э́ц'іт, то тэ́йэ́ зду́майу́ (в. Люсіна Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці, запісана ў 2022 годзе ад Вольгі Паўлаўны Рылко (Сяргейчык), 1939 г. н.).

Ото́ порц'і́заны́ і́ду́ц, сту́кайут у окно́, порц'і́заны́, пу́сц'э́ц'э́ ў ха́ту. Пу́сц'і́м у ха́ту, шо́ вы ка́жэц'э́? Н'э́мцы́ заса́ду роб'і́л'і́, на том, на с'э́л'э́? А н'э́мцы́, йэк йана́, му́с'і́ц, порц'і́зан почу́л'і́, поўц'э́кал'і́ н'э́мцы́ наза́т, а з э́того, а э́тыйэ́ зноў прыйшл'і́ порц'і́заны́. Ды ка́йі́ц 'кажуць', н'іко́га н'і было́ вот в с'э́л'э́? Вот

так (в. Люсіна Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці, запісана ў 2022 годзе ад Марыі Іосіфаўны Занька, 1932 г. н.).

Чо́го ж яа жы́ву, для чо́го? Н'э́ма чо́го **жыц**. Ба́чу, у ха́ц'э н'і́ко́го н'э́ма, ні́хто н'э́ помо́жэ **прыбра́ц**, сама́ тэ́йэ по́выц'э́пвайу 'папрыбіраю', тэ́йэ помы́йу, тэ́й да ў́ л'э́жы. Ох одз'ін з Га́нцовіч сын і́зз'дз'і́у, тут у шко́лі **ро́біц** йон, у шко́лі ро́бі́т да і́зз'дз'і́у, да ў́жэ йо́го жо́нка к'і́нула да по́й́хала у Москву́. Да ў́ Москве́ жыве́. А йон н'э́ку ў́з'а́ў дру́гуйу, то... Э́х-х'э-х'э-х'э... (в. Люсіна Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці, запісана ў 2022 годзе ад Варвашэвіч Васілісы Міхайлаўны, 1934 г. н.).

Акрамя таго, за 10 кіламетраў ад гэтай вёскі на поўдзень, у вёсцы Малькавічы (мясц. Малкавічы) Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці таксама мае месца ўжыванне ў падобных формах цвёрдага зычнага [ц].

Прывядзём прыклады, запісаныя ў гэтай вёсцы.

Іа́ дз'э́ўчы́на то́ды бы́ла. Па́сóm мы вачк'і гу́л'а́юм у хо́ванк'і – а тут н'э́мац. Мы спужа́ліса, сто́йімо, жд́жэм, што **бу́дзэ**. А н'э́мцы с'э́ло зайн'ал'і, ста́л'і ў на́шуй ха́ц'і. **Пя́ац** і́іх былó, **п'я́ацэ́ро** ў нас жыл'і. **Жыву́ц**, бы прымак'і, **хóдза́ц** по ха́ц'і. А мы з ма́ц'і двох. Дык голо́дова́лі, дн'э́й два, по́мн'у, м'я́к'іну 'йэ́лі, на́ват хл'э́ба ў нас н'і́ былó (в. Малькавічы Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці, запісана ў 2011 годзе ад Вольгі Іванаўны Занько (Лагвіновіч), 1930 г. н.).

Мно́го л'у́дз'і здорová'йшы́ей был'і, і́ак за́рэ. То́да карто́шку ў п'э́чк'э насы́пл'ом, **насы́пл'у́ц** ма́ц'арэ́ да **напаку́ц** тэ́йэ карто́шк'і, да вы́мут, да ў́ ко́шык потраса́ўт, да на стол **посы́пл'у́ц**, та́ма боршчэ́ **звэ́рац**, да поста́в'ат по́срэ́дз'ін'э, н'э́ то шо ў та́рэ́лочку высы́пал'і ц'і́ ў та́рэ́лку ко́жнóму адно́му та́рэ́лка бы́ла, м'і́ска адна́ по́срэ́дз'і **сто́йіц**, і ўс'э́ з тэ́йэ м'і́ск'і йэ́лі – **п'я́ац**, шэ́с'ц', во́с'ім душ. Але мно́го л'у́дз'і здорová'йшы́ей был'і, і́ак за́рэ (в. Малькавічы Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці, запісана ў 2022 годзе ад Марыі Уладзіміраўны Лагвіновіч (Шэпялёвіч), 1935 г. н.).

Адзначым таксама, што ацвярдзенне зычнага [ц] у прыведзенай гаворцы адбываецца не толькі ў некаторых формах дзеясловаў, але і ў лічэбніках, напрыклад: **п'я́ац**, **п'я́ацэ́ро**. Акрамя таго, як бачна з прыведзеных тэкстаў, у гаворцы в. Малькавічы спарадычна фіксуецца і ацвярдзенне [дз]: **бу́дзэ**, **хóдза́ц**.

Такім чынам, дзякуючы ўласным запісам вясковага маўлення, зробленым ужо на пачатку XXI стагоддзя, гэтая рэгіянальная моўная асаблівасць – ацвярдзенне зычнага [ц] у некаторых формах дзеяслова, а таксама, як бачна, і ў лічэбніках – **упершыню** адзначана ў вёсцы Малькавічы (Малкавічы) Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці, якая не ўвайшла ні ў сетку «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы», ні ў сетку «Лексічнага атласа беларускіх народных гаворака». Таксама сучасныя запісы пацвярджаюць, што ў вёсках Люсіна Ганцавіцкага раёна Брэсцкай вобласці і Шылавічы Слонімскага раёна Гродзенскай вобласці ў маўленні мясцовых жыхароў, як і раней, фіксуецца ацвярдзенне зычнага [ц] у некаторых формах дзеяслова. Таму цалкам магчыма, што далейшыя запісы, зробленыя па больш густой сетцы апорных населеных

пунктаў у іншых рэгіёнах Беларусі, змогуць акрэсліць і іншыя мікраарэалы гаворак з падобнай адметнай рэгіянальнай кансанантнай з’явай, не адзначаныя пры зборы матэрыялаў падчас ранейшых агульнарэспубліканскіх лінгвагеаграфічных даследаванняў.

Літаратура

1. *Даніловіч, М. А.* Рэгіянальныя моўныя з’явы ў класіфікацыйнай сістэме беларускіх гаворак / М. А. Даніловіч // *Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 15–16 крас. 2008 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. ; навук. рэд. : Л. П. Кунцэвіч, Н. В. Паляшчук. – Мінск, 2008. – С. 11–16.*
2. *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы : у 2 ч. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; пад рэд. Р. І. Аванесава [і інш.]. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1963. – Ч. 1 : Карты. – 350 с.*
3. *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы : у 2 ч. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; пад рэд. Р. І. Аванесава [і інш.]. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1963. – Ч. 2 : Уступныя артыкулы, даведачныя матэрыялы і каментарыі да карт. – 971 с.*
4. *Чарнякевіч, Ю. В.* Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны / Ю. В. Чарнякевіч. – Мінск : Тэхналогія, 2009. – 255 с.

К. М. Чарота (Беларусь)

ПЕЙЗАЖНЫ ВОБРАЗ ЯК СІМВАЛ НАРОДНАЙ УСТОЙЛІВАСЦІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ВАЕННАЙ ПРОЗЕ

Распрацоўка тэмы Вялікай Айчыннай вайны перш за ўсё забяспечыла беларускай літаратуры прызнанне ў СССР і ва ўсім свеце. Невыпадкова і па сённяшні дзень гэтая тэма застаецца актуальнай.

У ваеннай прозе беларускіх пісьменнікаў прасочваецца імкненне аўтараў «выразіць галоўную думку» «праз вобраз, які наглядна, прадметна-абагульнена перадае сам характар і дух партызанскай барацьбы на тэрыторыі Беларусі» (*тут і далей пераклад з рускай і іншых моў – К. М. Чарота*) [1, с. 26]. Такая тэндэнцыя выяўлялася як у назвах твораў, так і «ў самім тэксце твораў часта сустракаліся пейзажныя, або бытавыя вобразы, якія з’яўляліся сімвалам народнай устойлівасці» [1, с. 26]. У творчасці Івана Навуменкі такім вобразам-сімвалам з’яўляецца вобраз сасны, які быў вынесены ў назвы першых двух раманаў яго партызанскай трылогіі, якую сам аўтар называў «Акупацыя» [2, с. 109], – «Сасна